

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата філологічних наук **Вербицької Лідії Олегівни**

на дисертацію **Лапій Марії Михайлівни**

«Психологічний пейзаж у прозі Івана Франка. Семантика і поетика»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

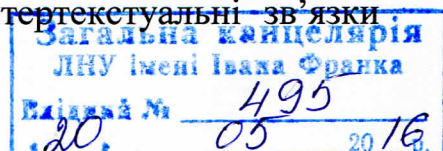
кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.01.01 – українська література

Багатогранна Франкова творчість породжує різновекторність літературознавчих досліджень. Здавалося б, Франко вже вивчений «з вершин і низин», проте адепти поважної франкознавчої школи в Україні (зокрема її львівські представники) справедливо доводять, що творчість українського інтелектуала, одного із найосвіченіших людей свого часу – «безмежнеє поле в сніжному завою», поле, яке «розчищатиме» ще не одне покоління дослідників (до речі, не лише українських). Поліаспектна творчість Франка завжди буде вдячним матеріалом для дослідника, який готовий пізнати «велич думки і праці».

У запропонованій дисертації зроблено комплексний аналіз прози Івана Франка в контексті психосемантики, символіки й поетики пейзажу. У фокусі наукової уваги дослідниці психологічний пейзаж – досі ґрунтовно не вивчений у франкознавстві (є праці, де лише спорадично і не завжди у векторі психологічних студій (психологізму) згадано особливості Франкового вербального живописання (див. ст. 4). Саме тому актуальність поданої до розгляду теми очевидна, надто ж у тому руслі, що дескрипція природи є засобом характерокреаційної поетики у Франковій прозі.

Структура дисертації: вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел. До кожного з розділів Марія Лاپій структурно оформлює окремі висновки, що допомагає краще орієнтуватися в тексті дослідження. Уже у вступі дисертантка зазначає, що, окрім прози, використовуватиме також окремі зразки поезії, літературно-критичні статті та епістолярій Франка, а також звертатиме увагу на інтертекстуальні зв'язки

(особливо цікавими є паралелі із творами молодішої генерації письменників («молодомузівців»). Це свідчить про скрупульозний підхід дослідниці до роботи та про широке коло її літературознавчих зацікавлень, водночас зумовлює різносторонність аргументації, бо ж літературознавчі обґрунтування не замкнуті лише у прозі, а дозволяють пізнати глибину всього Франка. Вражає також теоретико-методологічна база дисертації, адже опрацьовано праці зі сфери не лише літературознавчої пейзажистки, а й міфопоетики, символіки, стилістики тексту, естетики, натурфілософії українських, російських, білоруських, польських, англійських та ін. авторів. Варто зауважити, що бібліографія (лише список використаних джерел) займає 47 сторінок тексту (402 позиції).

Три розділи дисертації організовано згідно з вимогами до такого типу робіт. Перший розділ теоретичного характеру («Літературний пейзаж як теоретична проблема»). У трьох підрозділах дослідниця з'ясовує відповідно історіографію питання, дефініцію термінів «пейзаж», «психологічний пейзаж», «відчуття природи» та ін. дотичних, а також подає класифікацію прозових описів природи. Марія Лапій робить масштабний огляд опрацьованої літератури з метою презентації різних векторів дослідження вербального пейзажу загалом у творчості не лише українських авторів і в прозі зокрема. Акцентує на літературознавчих працях щодо Франкової пейзажистки (як дисертаціях, так і окремих статтях, а також монографіях, де так чи інакше порушено подібну проблематику). Оглядаючи історіографію, дисертантка дотримується правила: говорячи про дослідника-чоловіка, вживає формулу «ініціал + прізвище», дослідника-жінку – «ім'я + прізвище». Проте з часом порушує цю логіку викладу, і зрештою принцип написання власних імен втрачає послідовність і стає незрозумілим (наприклад, с. 17: Теодозій Присяжний, Павло Присяжний, Володимир Бандура, М. Легкий, З. Гузар, Марта Калиняк, І. Денисюк, К. Дронь, Н. Тихолоз...). Водночас у цьому розділі деякі (окремі) статті проаналізовано детальніше, аніж, скажімо монографії. У такому контексті не цілком зрозумілий принцип відбору літературознавчих праць, які розглянуто ґрунтовніше, ніж інші (наприклад, огляду статті Т.

Салиги «Богдан-Ігор Антонич: сецесія і контекст..» присвячено цілий абзац (с.15), тоді як загалом у роботі інтертекстуальних паралелей «Франко – Антонич» немає, а з новелістикою М. Яцкова, Б. Лепкого порівняння є, тоді як аналіз статей М. Ільницького, А. Матусяк (про дескриптивну манеру М. Яцкова), М. Ткачука (про Б. Лепкого) охоплює разом одне речення (с. 14). Масив опрацьованих матеріалів зумовлює те, що іноді видається, ніби дисертантка часом хаотично поринає в «перехресні стежки» історіографії опрацьованої проблеми, проте, уважно перечитавши відповідний підрозділ, таки розумієш специфіку огляду літератури. Незважаючи на неоднозначність термінології, що стосується проблематики дисертації, дослідниці вдалося означити найголовніші поняття прозової пейзажистки і дати влучні дефініції для розуміння того, що вважати психологічним описом природи зокрема у Франковій прозі (хоча не тільки). Презентуючи різні типи пейзажів (за домінантними функціями, за сюжетно-композиційними функціями, за текстовим обсягом, з огляду на зв'язність і цілісність літературного пейзажу, залежно від способу зображення природи, за настроєвістю, за сенсорною ознакою, за часовими параметрами, за походженням і семантикою тощо), Марія Лапій висновує (на нашу думку, цілком справедливо), що в контексті прози Франка продуктивним є «аналіз пейзажу як екстервентної форми Франкового психологізму та засобу експлікації ментального простору автора» (с. 37).

Структурування наступних двох розділів за принципом хронології написання творів (Розділ 2. «Пейзаж як імпресія, експресія й символ у художній прозі Івана Франка (1875 – 1900)»; Розділ 3. «Психологічний пленеризм 1900-х») на перший погляд видалось хаотичним. Проте дослідниця тут розглядає «динаміку зміни і пейзажів, і настроїв» (с. 141) не лише в межах одного Франкового твору, а й протягом усієї його прозової творчості від романтичного, реалістичного зображення природи до модерністичних тенденцій (імпресіоністичних, навіть сюрреалістичних). Інтертекстуальні паралелі з письменниками молодшої генерації теж свідчать про те, що хронологічний принцип аналізу психологічних пейзажів у прозі Івана Франка виправданий, адже дозволяє прослідкувати розвиток прозаїка як художнього пейзажиста в

руслі поглиблення семантики та урізноманітнення поетики психологічних описів природи.

У семи підрозділах другого розділу дисертантка показує видозміни словесного зображення психологічно маркованого пейзажу від ранніх прозових текстів Франка (етюд «Лесишина челядь», роман «Петрії і Довбушуки», повість «Захар Беркут») до творів, написаних на межі ХІХ – ХХ століть (повісті «Основи суспільності», «Для домашнього огнища», роман «Перехресні стежки»). Відрадно, що передумовою літературознавчого аналізу таких описів природи безпосередньо в прозових текстах передує осмислення теоретико-літературного спадку Франка, численних статей, де він «з'ясовував, як змінювалося зображення природи в літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст.» (с. 39), та звертав увагу на особливості пейзажних замальовок (до речі, не лише вербальних; згадаймо працю «Малюнки Івана Труша») у творчості різних митців, а також і фокусувався на психоемоційній сфері, зокрема на способі «бачення світу крізь призму чуття і серця самих героїв» (с. 39). За умови звернення до Франкової критики стає зрозумілим деякий подальший аналіз, який здійснює дослідниця, розглядаючи психологічний пейзаж у прозі Івана Франка. Марія Лапій акцентує на тому, що психологічно маркований опис природи превалує у Франковій прозовій пейзажистиці вже з ранніх творів. На сюжетно-композиційному, персонажному та ідейному рівнях дослідниця доводить багатовекторність, різнотипність, поліфункціональність та семантичну різноманітність дескрипцій у прозі Франка. Зацікавлює осмислення особливостей зображення природи для визначення жанру деяких творів (йдеться зокрема про етюд «Лесишина челядь», далі – про «музично-малярський любовний етюд» «Дріада» (с. 152). Видається продуктивним вивчення в контексті опрацьованої проблематики стильової синкретичності Франкових творів (у ранній прозі це переважно «романтичне, а реалістичне» зображення природи, а в пізніх – яскравий вияв модерних тенденцій). До речі, аналіз психологічних пейзажів доводить присутність «імпресійних принципів враженневості» (с. 50) уже в найбільш ранній прозі Франка. Детальне прочитання Франкових прозових текстів дозволяє дисертантці «виловити»

найменші проби психологічної пейзажистики та виокремити відповідно до підрозділів пейзажі-антитези (роман «Борислав сміється»), пейзажі пам'яті і уяви (повість «Воа constrictor», оповідання «На роботі», «Ріпник», «Вівчар»), сновізійні пейзажі (новела «Вільгельм Телль»), алегорично психологічний «простір переживань» (оповідання «Маніпулянтка», «Між добрими людьми») та фантазмагорично-експресивні «пейзажі душі» (повісті «Основи суспільності, «Для домашнього огнища», роман «Перехресні стежки»). За допомогою скрупульозного деталізування Марія Лапій прослідковує посилення психологізму прозової пейзажистки у Франка, сказали б навіть, його видозміну, урізноманітнення засобів зображення та поглиблення семантичних конотацій. Деякі підрозділи другого розділу, на наш погляд, потребують принаймні загальних висновків (особливо йдеться про підрозділ 2.2, висновки до якого майстерно виписані в авторефераті, а у дисертації для формування загального враження про найраніший прозовий психологічний пейзаж у Франка потрібно ще раз повернутися до тексту підрозділу). Загалом на прикладі опрацьованої проблематики, використовуючи інтертекстуальні паралелі, дослідниця вдало показує зв'язок поетики Франкової дескрипції з традицією (наприклад, творами М.Устияновича) та розвиток у напрямі нової модерної манери художнього писання (як у М. Коцюбинського, О. Кобилянської, Н. Кобринської, «молодомузівців»). Такі паралелі мало конкретизовані, але це зумовлено, мабуть, обмеженим обсягом такого типу робіт.

У п'яти підрозділах третього розділу дисертантка розглядає прозу Франка 1900-х років та нові форми дескрипції природи у ній. Та й не лише форми, бо дослідниця послідовно дотримується думки (як і в другому розділі), що психологічно марковані природоописи у Франка – це передусім пейзажі-імпресії, експресії та символи. Тут радше йдеться про новий «спосіб художньої візуалізації простору, новий (інтуїтивно-чуттєвий, наближений до міфологічного) тип світобачення, новий спосіб психологічної характеристики персонажа» (с. 119 – 120). Марія Лапій розгортає міфосимволічний пленер «гуцульських» оповідань («Терен у нозі», «Як Юра Шикманюк брів Черемош»), інтуїтивно-чуттєву, магічно-міфологічну модель макросвіту в оповіданнях про

дітей («Schönschreiben», «Мавка», «Малий Мирон», «Під оборогом», «Яндруси», «Микитичів дуб», «Мій злочин», «У столярні»). До речі, об'єктом уваги є Франкові твори про дітей не лише 1900-х років («Мавка» (1883), «Schönschreiben» (1884), що хронологічно не вписується в контекст розділу, хоча й зрозуміло, що відокремлювати такі тексти, аналізуючи їх в попередньому розділі, – означає зруйнувати систему підрозділу 3.2. Оригінальні спостереження дослідниці про те, як «конкретні геотопоси стають елементами пейзажу душі» в дитячих творах.

Найцікавішим в усій дисертації, на нашу думку, є підрозділ 3.3 «Відчуттєво-перцепційні пейзажі в музично-малярському етюді «Дріада», адже простудійований етюд є вдячним матеріалом для дослідника в контексті аналізу особливостей психологічно маркованих вербальних пейзажів. Тут чи не найкраще виявляється синкретизм вербального живописання та безмежні можливості слова на фоні, скажімо, малярського живопису. Незважаючи на багатство літературознавчого аналізу в цьому підрозділі, натрапляємо також на надто загальні твердження, що потребували б певного доведення або хоча б відсилань до авторів. Наприклад, на с. 155 дисертації читаємо: «Адже дикі пейзажі (гори, море, степ) у європейській романтичній літературі є одним з найважливіших топосів внутрішнього простору переживань, місцем духовного пошуку, переродження, наближення до божественного» (виникає запитання: у кого з європейських романтиків «дикий пейзаж» набував такого глибинного психологічного маркування; логічно було б дисертантці означити бодай авторів, аби твердження не було пустослівним). Для зображення природо-людського спільносвіту Франко найчастіше використовує антитезу (контраст) або ж паралелізм, а також порівняння (переважно для портретних характеристик у прозі). Вербальне контрастивне пейзажування трапляється у «Дріаді» і набуває розвитку у творах «Сойчине крило» і «Неначе сон», які дисертантка розглядає в контексті «гри душі з простором природи». В останньому підрозділі дисертації «Прозові пейзажі Івана Франка й молодії генерації письменників: спільне, відмінне, своєрідне» дослідниця вкотре доводить, що Франко – як місток, що з'єднує покоління письменників старої і

нової генерації, тут навіть прямує впевнено в напрямі новому, але водночас Франко інакший, оригінально свій. І це можна прослідкувати на прикладі аналізу психологічного пейзажу в його прозі.

Висновки у роботі чітко структуровані і не лише підсумовують загальні результати масштабного, науково вартісного дослідження маловивченого вектору Франкової творчості, а й накреслюють перспективи подібного аналізу у творах інших авторів, скажімо, «молодомузівців», адже у дисертації проведено деякі порівняння-паралелі з їхньою творчістю.

Запропоноване дослідження є самостійним, ґрунтовним, масштабним, науковий стиль тексту не переобтяжений штучно нанизаною термінологією та надміром іншомовної лексики. Хоча загалом певні мовознавчі огріхи трапляються, на зразок зайвої пунктуації (с. 21, 33, 41, 56, 91, 102, 106, 140, 152, 179) чи лексичного порушення норм (с. 13: «науковці *заторкують* природну проблематику»; с. 14: «тему малярства *заторкує* Наталія Дмитренко»; с. 42: «літературознавець *заторкнув* проблему...» (замість *порушив*); с. 154: «тут їхні «кути зору» *співпадають* (замість *збігаються*) та ін.). Вважаємо, що в дисертації забагато безособовості в той час, як мова йде про Франкові дії: замість *актуалізував, змалював, доповнив, зблизив* тощо, дослідниця вживає *актуалізовано, змальовано, доповнено, зближено* тощо. Таке мовознавче оформлення, на наш погляд, іноді занадто приховує особу автора.

Проте загальні огріхи, виокремлені у відгуку, не применшують наукової вартості та новизни дисертаційного дослідження, виконаного на високому фаховому рівні. Марія Лапій зробила комплексний аналіз прози Івана Франка крізь призму семантики і поетики психологічного пейзажу. Без сумніву, автор презентованої дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:

Вербицька Лідія Олегівна,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри українознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

20 травня 2016 р.

Підпис зас
Учешій секретар

А.О.Курик.